

הרב קלמן מאיר בר שליט"א

"ואחרי כן יצאו ברכוש גדול"

על גאולתנו - ופדות נפשנו

תופעה מעניינת הקשורה בגאולת ישראל ממצרים היא ה"רכוש הגדול" שהעם היוצא עמו ממצרים נוטל עימו. כל אימת שזוכרת גאולת ישראל ממצרים, מוזכר בצמוד לה הרכוש הגדול אשר יצאו עמו ממצרים. כך מוצאים אנו בברית בין הבתרים עת הקב"ה נגלה לאברהם אבינו כאשר אימה חשכה גדולה נופלת עליו או אז הקב"ה מבשר לו:

"דע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה... ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".¹

גם כאשר מנסה הקב"ה לשכנע את משה רבינו ללכת בשליחותו של מקום כדי לגאול את העם, ומשה רבינו עומד בסירובו, פונה אליו הקב"ה עם נימוק:

"ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את מצרים".²

ואנו עומדים ותמהים, מהי החשיבות לבשר לאבי האומה עת מבשרים לו על גלות בניו - על שעבודם בעבודת פרך, להודיע ולבשר לו על הרכוש הגדול בו יצאו בניו, האם יש בבשורה זו כדי להרגיע את אברהם על הסבל אשר יסבלו בניו?

האם בנימוק של רכוש גדול בו יצאו ישראל ממצרים יש כדי לשכנע את משה ללכת בשליחותו של מקום רק בגלל שיצאו עם שמלות מצריות וכלי כסף וזהב?

גם עצם הצורך ברכוש גדול, לדור היוצא ממצרים והולך את שנותיו במדבר, מעורר תמיהה, מה להם לעשות עם אותו הרכוש?³ זאת ועוד, בהתבוננות במצוות שנצטוו ישראל בעת יציאתם ממצרים נמצא, כי

¹ בראשית טו, יג.

² שמות ג, כא.

³ על הרכוש הגדול כמגמה להעלות ניצוצות הקדושה דובר הרבה בספרי חסידות, עיין 'פרי צדיק' ויגש אות יב עמ' 212; שפת אמת פ' בא מ"ג ד"ה בפסוק, ועיין שפ"א לקוטים בא ד"ה קומו; אור החיים שמות יט, ה; ועיין בספרו של מו"ר הגר"ח"י גולדויכט זצ"ל 'אסופת מערכות' לפסח עמ' ס"א. וראה עוד ב"שם משמואל" בראשית עמ' קלח' שביאר כי משום כך אמר אברהם לשרה 'אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך' - יתנו לי מתנות - שזהו מעשה האבות סימן לבנים על העלאת הניצוצות ממצרים.

בעוד שכל המצוות אשר נצטוו בהם היה בציווי מוחלט ומחייב, הרי שעל הרכוש הגדול נצטוו כמצוה של רשות:

"דבר נא באזני העם אמרי דבי רבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר לו הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם".⁴

אם אכן יש חשיבות בהוצאת הרכוש הגדול שיקחו עמם מדוע לא נצטוו בצורה מחייבת ובציווי מוחלט, ומה פשר הפשרה הזו שנצטוו אבל רק כמצוה של רשות?

הבעיה המוסרית ברכוש הגדול

חז"ל ורבים מהראשונים כבר נתחבטו בצד המוסרי בשאלת הכלים ממצרים, אחר שהמגמה היתה שלא להחזירם כלל, וא"כ מדוע יש לעשות זאת בשאלה? ובניסוח ה"כותב" לפירוש 'עין יעקב':
כי בודאי זאת השאלה היתה בתכלית הגנות להיות דרך עלילה וערמה כמבקש תחבולות לגזול ממון אחרים ומתחיל בדרך שאלה, ואחרי בואה לידו הוא חמסן וגזלן".⁵

ובגמרא בסנהדרין תירצו כי היה זה ממון שהגיע להם בדין, שכר עבודתם שעבדו עבורם במצרים:
"פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון אמרו לו הרי הוא אומר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו, אמר גביהא פן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס, אם ינצחוני אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה רבינו נצחתם, נתנו לו רשות והלך ודן עמהן, אמר להן מהיכן אתם מביאין ראייה אמרו לו מן התורה, אמר להם אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה תנו לנו שכר עבודה של שלשים ריבוא ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה",⁶ אמר להם אלכסנדרוס מוקדון החזירו לו תשובה אמרו לו תנו לנו זמן שלשה ימים נתן להם זמן בדקו ולא מצאו תשובה מיד הניחו שדויתיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות וברחו ואותה שנה שביעית היתה".⁷

מגמרא זו מובן אפוא שבדין ובצדק נטלו את שלהם על העבודה הרבה שעבדו ללא תמורה. הראשונים תרצו את הצד המוסרי בכמה אופנים אחרים:

⁴ ברכות דף ט' ע"א.

⁵ פירוש הכותב על עין יעקב ברכות דף ט' ע"א.

⁶ על השאלה שהרי לא עבדו בפעל ארבע מאות ושלשים שנה, עיי"ש במהרש"א.

⁷ סנהדרין דף צ"א ע"א. וראה בפירושו של רבנו בחיי, שמות י"א שהרחיב הדברים.

רבינו חננאל ביאר שהמלה "שאלה" מובנה בקשה לקבל הדברים במתנה ולא בהשאלה, שכן הקב"ה יתן את חן העם בעיני המצרים כדי שיעניקו להם מתנות.

"אין זו כשאלה האמורה בכלים, שהיא שאלה על מנת להחזיר אלא צוה שישאלו מהם במתנה, והקב"ה יתן להם חן בעיני המצרים ויתנו להם, ואין זה גנבת דעת שיצוה בה הקב"ה חס ושלום".⁸

החזקוני פירש באופן אחר את צדקת נטילת ממון המצרים, שכן השאירו שם "נכסי דלא נידיי" ובעבור שווים של אלו נטלו את ממונם של המצרים.

"במקום שהניחו ישראל בתייהם ושדותיהם וכליהם שלא יכלו לשאת עמיהם שהרי היו להם לישראל נחלות במצרים כדכתיב "ויאחזו בה".⁹

הרי לנו הסברים שונים על הצד המוסרי שישראל נטלו בדין מהמצרים ומה שנטלו היה מגיע להם¹⁰. אך האחרון הכביד, אם עד כה תמהנו על עצם הצורך בשמלות המצריות וברכוש המצרי, אם עד כה תמהנו על הפיוס בזה לאברהם, ועל המענה לסירובו של משה ללכת, ואם עסקנו בצד המוסרי בלקיחת הרכוש. אבל לשם מה היה צורך בשאלה מהמצרים, הן הם יכלו לקחת הכל רק מביזת הים אשר היתה גדולה הן באיכותה והן בכמותה מביזת מצרים, ושם הכל בא להם מן המוכן.

"תורי זהב נעשה לך - תורי זהב נעשה לך זו בזת הים, עם נקודות הכסף זו בזת מצרים כשם שהפריש בין כסף לזהב, כך יש שבח ממון הים מבזת מצרים".¹¹

וא"כ לשם מה היה צורך כלל בבזת מצרים, כאשר הכל מוכן היה בביזת הים.

עבודת הנפש

רגילים אנו לדבר ולהבין את גלות מצרים כעבודת פיסית וכשעבוד המפרך את הגוף ומיגע אותו. אך עבודת נוספת ולא פחות קשה קימת בשעבוד המתמשך והיא העבודת הנפשית - גלות הנפש. העבד אין לו את העצמיות שלו את כוחותיו הפרטים מעולם לא טעם את "אם אין אני לי מי לי" לא השכיל הוא להוציא את הכוחות הטמונים בו מן הכח אל הפועל. תכונת העבד ונטית נפשו לחשוב תמיד מה טוב עבור האדון - עבור השני, רק למצא חן ושכל טוב בעיני האדם השולט עליו.

"ההבדל שבין העבד לבן החורין איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר, וזה הוא בלתי - משועבד, אנו יכולים למצא עבד משכיל שרוחו הוא מלא חירות, ולהיפך בן-חורין שרוחו הוא רוח

⁸ פירוש ר"ח שמות י"א, ב. וראה בחזקוני שהביא ראייה מן הפסוק בתהילים (ב, ח) "שאל ממני ואתנה" - שודאי אין זו שאלה ע"מ להחזיר. ועיין עוד בפירוש רבנו בחיי שהביא עוד ראיות.

⁹ חזקוני י"א, ב. וראה גם במלבי"ם שכך פירש. וראה שם בפירושו של האבן עזרא שהשאלה לשיטתו כלל לא קיימת "כי ה' ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויקחנו לאחר, ואין זה רע כי הכל שלו הוא".

¹⁰ אמנם עדיין תקשה, גם אם אמנם מגיע להם, מדוע הקב"ה ציוה שיעשו זאת בדרך של ערמה? ראה בכך בדרשות הר"ן סוף דרוש י"א, מה שתירץ על כך; וראה עוד בפירושו של הכלי יקר לשמות י"א.

¹¹ שיר השירים רבה פרשה א' בד"ה "תורי זהב".

של עבד החירות הצביונית היא אותו הרוח הנשאת שהאדם וכן העם בכלל מתרומם על ידה להיות נאמן להעצמיות הפנימית שלו, להתכונה הנפשית של צלם א-להים אשר בקרבו, ובתכונה כזאת אפשר לו להרגיש את חייו בתור חיים מגמתיים, שהם שווים את ערכם, מה שאין כן בבעל הרוח של העבדות של עולם אין תכן חייו והרגשתו מאירים בתכונתו הנפשית העצמית, כי אם במה שהוא טוב ויפה אצל אחר השולט עליו איזה שהיא שליטה בין שהיא רשמית ובין שהיא מוסרית, במה שהאחר מוצא שהוא יפה וטוב".¹²

תכונת העבד תכונה בנפש היא, היא חסרה את האמונה העצמית בכוחה, שכן אין היא כלל מכירה את עצמיותה, ואשר לכן אין בה את היכולת להתמודד עם קשיים שנערמים עליה. אין בה את יכולת ההתמודדות עם האויב אשר בא עליה, ואשר לכן עת אשר יוצאים עם רב ממצרים¹³ ולעומתם באים שש מאות רכב בחור¹⁴ ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'¹⁵.

"יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה, כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו, והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה.... והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים, כי אין כח בהם להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות, והיתה להם נפש גבוהה".¹⁶

זוהי תכונת הנפש העבדותית - הנפש הנכנעת אשר אינה מכירה את כוחה אשר בקרבה ולכן חסרה היא את יכולת הלחימה, אשר לכן כתב האבן עזרא שמשום כך סבב השם שמתו כל העם היוצא ממצרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים, והמתבונן תמה, הן הטעם שלא נכנסו לארץ, לא היה בגלל שהשם סבב, אלא בגלל חטאם הם, בעטיו של חטא המרגלים אשר משום כך נגזר עליה "במדבר הזה יפלו פגריכם לכל מספרכם מבין עשרים שנה ומעלה"¹⁷.

אכן זהו בדיוק היה חטא המרגלים שבעטיו לא נכנסו לארץ, חטא שלימד על תכונת נפשם העבדותית שנשארה בקרבם, שכן כל דברי המרגלים אמת היו, אכן עז העם היושב בארץ, והערים אכן בצורות גדולות מאד, וגם ילדי ענק ראו שם, ואם כן במה היה חטאם, אמנם מלה אחת שאמרו גילתה על תכונת נפשם - "אפס":

¹² עולת ראיה ח"ב עמ' רמ"ה.

¹³ שש מאות אלף רגלי גברים לבד מנשים וטף.

¹⁴ שמות י"ד, ז.

¹⁵ שם פסוק י'.

¹⁶ אבן עזרא שמות י"ד, י"ג.

¹⁷ במדבר י"ד, כ"ט.

"והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות, כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם, כי כן צוה אותם... אבל רשעים במלת "אפס" שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין".¹⁸

חטא המרגלים היה במה שנשארה בהם תכונת העבדות שלא יכלו להרהיב עז בנפשם להלחם נגד ילידי הענק, חטאם לא היה בתאור עובדות לא נכונות, אלא בחוסר יכולת התנתקות מכבלי העבדות, ובחוסר היכולת לרומם את עצמם ולגלות בתוכם את הכוחות הטמורים בהם.

ורק יהושע וכלב אשר גם הם מסכימים עם דברי המרגלים 'ייהס כלב את העם אל משה'¹⁹ כלב הצליח להשתיקם, שאכן אף הוא מסכים עם דברי המרגלים²⁰, אך טענה אחת בפיהם "עלה נעלה וירשנו אתה כי יכל נוכל לה"²¹, רק יהושע וכלב הם אשר השתחררו מתרבות מצרים, הם אלה שראוים ומסוגלים לנחול את הארץ.

המה דברי האבן עזרא 'והשם לבדו סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים' שכן חטא המרגלים הוא הוא הגילוי של תכונת נפשם העבדותית אשר אין בהם הכח להלחם בארץ²² ואע"פ שיצאו המה בגופם ממצרים, בנפשם עוד שקועים היו בנפש עבדותית.

מה שזורים דבריו של האבן עזרא אשר כתב כי לדור כזה של יוצאי מצרים עם נפש שפלה ורוח נמוכה סבב השם שמנהיגם משה הוא אכן יהא בעל יכולת הנהגה אשר לא טעם את טעמה של עבדות מצרים

"ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבד נתכנו עלילות, אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה, בדרך הלימוד והרגילות, ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים, הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס, והושיע בנות מדין הרועים, בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו".²³

על גאולתנו - ועל פדות נפשנו

העבדות הכפולה זקוקים גאולה כפולה, כיון שהעבדות היא עבדות גופנית ונפשית, כך הגאולה צריכה להיות אף היא כפולה - גאולת הגוף וגאולת הנפש. קודם לגאולת הגוף - קודם ליציאה הפיסית לחרות, זקוקים לגאולת הנפש, כי מה יתן ומה יוסיף גאולתן הפיסית של ישראל ממצרים, אם ישארו בתכונת נפשם העבדותית ולא יבינו את כח עצמיותן, ולא יהיו בטוחים בדרכם המה, כיצד יוכלו להוביל

¹⁸ רמב"ן במדבר י"ג, כ"ז.

¹⁹ במדבר י"ג, ל.

²⁰ שם ברש"י.

²¹ במדבר י"ג, ל.

²² וראה עוד בזה במורה נבוכים להרמב"ם, ח"ג פרק כ"ד ופרק ל"ב.

²³ אבן עזרא שמות ב, ג.

את העולם כולו ולהיות בבחינת "אור לגויים", כיצד יוכלו לממש את תפקידם "אתם עדיין"²⁴ כיצד יוכלו להמשיך את דרכו של אברהם העברי - "שכל העולם כולו מעבר אחד - והוא מעבר אחר"²⁵, אם לא יסירו קודם לכן את תכונת נפשם הנכנעת, אם לא יסירו מקרבם את פחד המצריות, ובנסוחו של "הכהן הגדול" מלובלין "כשם שצריך אדם להאמין בהשם יתברך כך צריך אח"כ להאמין בעצמו"²⁶.

אשר לכן שתי גאולות נגאלו ישראל ממצרים:

"אמר ר' אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא ביום שנאמר "הוציאה ה' אלהיך ממצרים לילה, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה"²⁷.

את טיבן של שתי הגאולות ביאר הרב קוק כי גאולה ביום היא הגאולה אשר נגלית לעיני כל כאור היום - היא הגאולה הפיסית - גאולת עם מבית עבדים, אך קודם לגאולה זו קדמה גאולת הלילה, גאולה שאין רואה, הגאולה העצמית להכיר ולידע עצמיותן ומהותן.

"הגאולה מעבדות לחירות בכלל, פועלת בכלל עם שלם שני ענינים האחד הוא החופש הפנימי שמרגיש בנפשו התרוממות שיצא מכלל שפלות העבדות ונעשה בן חורין אדון לעצמו, והשני הוא הפעולה הנגלית בעולם, בהיותו עם חופשי חי ופועל, ובישראל עוד יתר שאת לשני אלה, כי החופש הפנימי הוא התחלה לשלמות עצמם בקדושת המצות בתורה ובמצוותיה, והחופש הגלוי החיצוני הוא עומד בישראל להיות לאור גויים... ע"כ נחלקו הגאולות לשני חלקים, כשנגאלו ישראל ממצרים הגאולה הפנימית, היתה מבערב, שעל זה אין העיקר הידיעה והפרסום של זולתם, כי אם ההרגשה הטובה בחופשתם הפנימית, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, ביד רמה גלוי לכל יושבי תבל להורות על פעולתם הגלויה בעולם..."²⁸.

כאן בגאולה הנפשית - העצמית בגאולת הלילה - כאן הוא מקום הרכוש הגדול, שכן ע"מ לרומם את העם מתרבות של עבדים, ע"מ להגביה את שיעור קומתם בעיני עצמם - צריך להרגיל אותם בבקשות גדולות מבחינה חומרית, כדי ששיגו מדה זו בנפשם לבקש גדולות גם באידיאות רוחניות.

"עיקר הכוונה העליונה של יציאה ברכוש גדול היה כדי לרומם את רוח העם שניתן בשפל מצב העבדות שנים רבות בטבע השפלה נפשו ואינו מבקש גדולות, ע"כ ראוי להרגיל נפשו בבקשות גדולות, כדי שיבא מזה ג"כ לשאוף לגדולות במעלות הנפשיות והמדות העליונות"²⁹.

²⁴ ישעיהו מ"ג.

²⁵ בראשית רבה מ"ב.

²⁶ צדקת הצדיק אות קנ"ד.

²⁷ ברכות דף ט' ע"א.

²⁸ עין איה שם.

²⁹ עין איה, ברכות דף ט' ע"א.

אך יתרה מזאת "מה שקנה עבד - קנה רבו"³⁰ איננו רק כלל הלכתי בדיני עבדים זהו מהותו וישותו של העבד - אין לא מדיליה כלום, וכל מה שיש לו הוא שייך לאדונו, הוא חש בנפשו כקנינו הגמור של האדון, וכדי להוציאם מתרבות ומתחושה זאת, כאן הוא תפקיד הרכוש הגדול "וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב"³¹, מעתה התחלפו היוצרות השתנו התפקידים לא עוד העבד היהודי הוא קנין נפשו של האדון המצרי אלא להיפך האדון המצרי הוא אשר נותן את שלו לישראל, כדי להורות ולטעת בלבם את גודל מעלתם ויקרם, שיחושו את אדנותם.

מעתה, מובן אפוא, מדוע אי אפשר היה לוותר על ביזת מצרים, אע"פ ש"גדולה היתה ביזת היס מביזת מצרים" הן באיכותה והן בכמותה, אבל ביזת היס לא איפשרה להם לרכוש את התחלפות התפקידים, שם לא יכלו לחוש באדנותם, שכן על שפת ים סוף זכו הם ברכוש הגדול מן ההפקר - מן המוכן, לא המצרים הן שהעניקו להם, ועל כן נצרכה היתה ביזת מצרים כדי לפעול בקרבם את הכרת ערכם וגדלות נפשם.

הן זוהי הנימוק שכבר בברית בין הבתרים אמר הקב"ה לאברהם אבינו "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול"³² שכן כל עבודתו של אברהם להלחם בדעותיו כנגד כל העולם, ע"מ להפיץ את שם ה' בין כל באי עולם.

"כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים...והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם"³³.

לשם מלחמת דעות כנגד כל העולם דרושה גדלות נפש ואמונה עצמית גדולה, שהרי לא בנימכות קומה אפשר להודיע ולפרסם את שם ה' בעולם רק מתוך תחושת "הרכוש הגדול" מתוך תחושת אדנות אפשר לפעול על האנושות כולה, אשר לכן עת הקב"ה אומר לו בברית בין הבתרים "ידע תדע כי גר יהיה זרעך...ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה"³⁴, וכדי שלא יחשוב אברהם היאך יוכל זרעו אחריו אחר שקנו בנפשם את תכונת העבדות להמשיך בדרכו ולהיות אור עולם בין באי עולם, אומר לו הקב"ה "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" יציאתם ממצרים תהא לא מתוך תחושת עבדות וחולשה נפשית, אלא מתוך חוסן נפשי, והכרת ערכם, וכדי שיבין העם שהכסף והזהב והרכוש הגדול אינם מטרה בפני עצמה, אלא רק אמצעי לקנות בנפשם עז ורוממות רוח ע"כ בעוד שכל המצוות ביציאתן ממצרים נצטוו בצווי מוחלט, הרי שאת הצווי על הרכוש הגדול נצטוו כציווי של רשות "דבר נא - אין נא אלא לשון בקשה"³⁵.

³⁰ פסחים דף פ"ח ע"ב.

³¹ שמות י"א, ב.

³² בראשית ט"ו.

³³ רמב"ם פ"א מהלכות ע"ז ה"ג.

³⁴ בראשית ט"ו.

³⁵ עין איה שם.

שירת הנפש

אכן, אחר כל ההכנה והסייעתא לגאולת הנפש - לגאולה העצמית, אך אין רצונו יתי' להפוך את הנפש באופן ניסי, שכן הכל תלוי בבחירת האדם, ובאופן שהוא עצמו הופך את אשיותו³⁶, והנה בעת אשר הגיעו להתמודדות עם רדיפת המצרים אחריהם כאשר עומדים הם על שפת הים, שוב חזרו הם לנפשם השפלה מבלי יכולת התמודדות עם אדונם.

מה נאוו דברי הרבי ר' שמחה בונים מפשיסחא שביאר שכיון שזעקתם נבעה מתוך חוסר אמונם העצמי, מתוך חוסר גאולת נפשם - זו עצמה היתה ישועת ה' כשנתן להם הקב"ה באותה עת אמונה בעצמם וביכולתם, או - אז ראו הם את המצרים כאשר עדיין רכובים היו על הסוס, אך דמו אותם כאילו כבר מתו על שפת הים.

"...זוהי עצמו הוא הישועה הגדולה בלב, וזה פירושו ויושע ה' את ישראל היינו שהושע להם בעצמם שיצאו בלבם מיד מצרים ואז ממילא ייראו את מצרים מת על שפת הים, שראו אותם כאלו כבר מתו והיו נחשבים לפגרים בעיניהם וכאפס ותהו נגדם שהם עבדי ה', וז"ש דוד המלך ע"ה "תרהיבני בנפשי עז" כי זה הודעה לנפש משמים שיושע במה שיגיע לו עוז ותעצמות ויגבה לבו בדרכי ה'".³⁷

רק אחר האתערותא דלעילא זכו באותה שעה שתרומם נפשם השפלה, ולא מכח עצמם. אם נתבונן בשירת הים זו שנאמרה ע"י משה רבינו וזו שנאמרה ע"י מרים נבחין כי שירת משה יחיד אמרה "אשירה לה" ואילו שירת הנשים בלשון רבים נאמרה "שירו לה", מתאימים דבריו של רבי יהונתן אייבשיץ שכן לשיר ראוי רק מי שהאמין רק מי שהתמודד ופעל, לא מי שנפעל, רק הנשים במצרים הם הם שהאמינו "בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים"³⁸ - הן אשר עוררו את בעלהן תחת התפוח³⁹ ונסכו בהם כח כאשר בעליהם היו יגעים נפשית ופיסית⁴⁰ הם אשר היו חדורי אמונה והוציאו אתם את התופים לתופף בעת הגאולה⁴¹ להם נאה לשיר.

"ובן על פי הפסוק ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה, ובשירת משה כתיב אשירה לשון יחיד, ונראה לתת טעם דהענין הוא דיודע דחזקיה המלך לא אמר שירה על מפלת סנחריב⁴² יען לא היתה הנס בזכותו, כמו שאמר הכתוב "וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי"⁴³ ומוכח דאם הפלא לא נעשה בזכותו איננו ראוי לומר שירה, ויודע דישראל היו מקטני אמנה במצרים...אולם חכמת נשים בנתה

³⁶ ראה "קול אליהו" להגר"א סוכה דף נ"ב.

³⁷ קול שמחה פרשת בשלח ד"ה ויושע ה'.

³⁸ סוטה דף י"א ע"ב.

³⁹ שיר השירים ח, ה.

⁴⁰ רש"י, שמות ל"ח, ח.

⁴¹ רש"י, שמות ט"ו, כ.

⁴² ברכות דף י" ע"ב.

⁴³ מלכים ב' כ, ו.

ביתה זהו מרים הנביאה שהשיאה עצה לאביה שיחזיר גרושתו... ולכן להם ראוי ויאות לומר שירה יען שהנס נעשה בזכותן, ולכן שפיר אמרה מרים שירו לה' משא"כ משה הוצרך לומר בלשון יחד אשירה לפי שהנס לא היה בזכות ישראל "לכן שפיר אמר אשירה".⁴⁴

ונכפלו הדברים בשירתה של דבורה שאף היא ביחיד נאמרה "אנכי לה' אנכי אשירה"⁴⁵, שכן כאשר קוראת דבורה לברק בן אבינעם לצאת אל נחל קישון אל מול סיסרא וצבאו, השיב לה ברק "אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך" או אז אומרת לו דבורה "ותאמר הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך" שכן רק מי שיש לו את תעצומות הנפש להתמודד, רק מי אשר נפשו לא שפלה ונכנעת היא היא הנפש המשוררת - "אנכי לה' אנכי אשירה".

מקום גאולת הנפש

המתבונן בנפתולי עם ישראל בכניסתן לארץ, עומד משתומם על סדר כניסתן לארץ, שכן המקום הראשון אליו עברו בו ביום שעברו את הירדן היה "שכם" שכן מקרא מפורש במשנה תורה, "והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' א-להיך... והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד. . ובנית שם מזבח לה' א-להיך"⁴⁶, וכן פירשו הראשונים על הפסוק בספר יהושע:

"אז יבנה יהושע מזבח לה' א-להי ישראל בהר עיבל"⁴⁷

ופירש הרד"ק:

"אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה, כי כן כתיב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית מזבח... וכן אמרו רבותינו ז"ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבנים ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וקלו וקפלו את האבנים..."⁴⁸

וכניסה זו לשכם כמקום ראשון בארץ הוכנה כבר מראש מקדם ע"י אברהם אבינו, שכן על הפסוק "ויעבר אברהם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה"⁴⁹.

פרש שם הרמב"ן את שיטתו הנודעת על "מעשי אבות סימן לבנים":

"אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול והזכירהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע

⁴⁴ אהבת יהונתן על הפטרת פרשת בשלח.

⁴⁵ שופטים ה, ג.

⁴⁶ דברים י"ז.

⁴⁷ יהושע ח, ל.

⁴⁸ רד"ק שם, וכן ברש"י שם: "פרשה זו כתובה ע"ד מוקדם ומאוחר שמיום שעברו את הירדן עשה כן..."

⁴⁹ בראשית י"ב, ו.

לאבות סימן לבנים. לכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת
הבארות ושאר המקרים... וכלם באים ללמד על העתיד... ויעבור אברהם
בארץ עד מקום שכם. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא
תחילה וקודם שנתן לו את הארץ, נרמז בזה כי בניו יכבשו המקום
ההוא תחילה קודם היותם זוכים בו".⁵⁰

ואנו תמהים מהי החשיבות הגדולה להכנס לארץ דוקא לשכם תחילה, מדוע אחר ארבעים שנות
נדודים במדבר אחר יגיעתן שם, צריכים בו ביום כניסתן לילך מרחק כה רב עד שכס ורק לאחר מכן חזרו
חזרה ע"מ לכבוש את יריחו ?

התרחשות נוספת שקורה באותו מקום ומעוררת אף היא תמיהה גדולה:
"וילכו אחיו לראות את צאן אביהם בשכם".⁵¹

מרחק כה רב הולכים האחים לרעות את צאן אביהם מחברון לשכם, והאם עד שכס לא היה מקום
לרעות את צאן והלוא מחברון עד שכס כברת ארץ ארוכה היא, זאת ועוד מדוע דוקא לשכם מועדות
פניהם מקום ששמעון ולוי הרגו את אנשי העיר האם דוקא שם יזכו בקבלת פנים לבבית?
ורש"י פירש שם 'עקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן'. פשר הרעיה העצמית דורש הבנה
מה טיבה של רעיה זו, ומדוע דוקא לשכם מועדות פניהם כדי לרעות את עצמן ?
גם דברי חז"ל שמצאו כי המכנה המשותף למאורעות שקרו בשכם הם דברי פורענות מעוררים תהיה
גדולה:

"וילך רחבעם שכן כי שכס בא כל ישראל להמליך אותו תנא משום ר'
יוסי מקום מזומן לפורענות, בשכם עינו את דינה, בשכם מכרו אחיו את
יוסף, בשכם נחלקה מלכות בית דוד".⁵²

וכי בגנות מקום בארץ ישראל דברי חז"ל, והיתכן כי מקום בארץ הקדש הינו מקום מזומן
לפורענות?

כשם שרגילים אנו לאפיין תכונות אנוש על פי מקום הולדתו או מקום מוצאו, כך כל מקום בארץ -
ישראל מתאפיין הוא בתכונותיו ובאפיונו המיוחד, ובניסוחו של הרא"ה קוק:

"...ועל גדולי הצדיקים אין להקשות כלל מ"ט בחרו בשארי ערי הקודש,
אפילו אם יכולים לשבת בירושלם, שבודאי כל עיר ומקום שבארץ
הקודש יש לו שורש ובחי' בקדושה בפני עצמה, כמו שהאריך בזה
ב"חסד לאברהם" בחלק עין-הארץ נהר י"ג... ואפילו בדרך הפשטות יש
לכל מקום ומקום חבת הקודש מיוחדת בפני עצמו... מכל - מקום כל
אחד שהשיג עפ"י פרטיות שורש נשמתו, שהוא שייך לקדושה

⁵⁰ רמב"ן, בראשית י"ב, ו.

⁵¹ בראשית ל"ז, י"ב.

⁵² סנהדרין דף ק"ב ע"א; ובמדרש אור האפלה (הובא בתו"ש בראשית ל"ה אות כ"ד) מובא בשינוי לשון
'זיתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם... ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכס - אמר
להם זה המקום מוכן לפורענות, עינו דינה בשכם, מכרו את יוסף בשכם, הרג אבימלך אחיו בשכם,
נחלקה מלכות בית דוד בשכם, ואית דאמרי הוא סלע המחלוקת".

המיוחדת הפרטית השייכת לאותה העיר היה קובע בה דירתו ובודאי מצד חילוק השבטים היה כן הענין".⁵³

בבארור יחודה ואפיונה של "שכם" הרחיב ופרש את היריעה האדמו"ר השני לבית סוכצוב בעל ה"שם משמואל" על - פי פירושה של המלה שכם על הפסוק בברכתו של יעקב "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי"⁵⁴ ובאבן עזרא שם: "והנכון בעיני שפירוש שכם אחד חלק אחד".⁵⁵

כאשר חיפש איש את חלקו המיועד לו את עצמיותו שלו את שורש נשמתו - היה מוצא זאת בשכם, כי טבע המקום בשכם שכל אחד מוצא הוא שם את עצמו:

"והנה נראה שגם המקום באשר שמו שכם נמי יש בו הטבע ההוא, היינו שטבע המקום גרם ביושביו התנשאות שיהיה כל אחד בפני עצמו חלק ולא יבטל עצמו בפני כל, רמז לזה חתיכה הראויה להתכבד שאינה בטילה, והנה מדה זו אי טב לית טב מינה ואי ביש לית ביש מינה.

ולטוב כאשר יאמר בשבילי נברא העולם עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לטובה...ואם אין אני לי מי לי ויהיה עז כנמר ולא יתבייש מפני המלעיגים עליו וירחיב עוז בנפשו ויגבה לבו בדרכי השם...והנה האדם בראשית ימי עבודתו נצרך מאד למדה זו⁵⁶ להרחיב עוז בנפשו לאמור עלה נעלה וירשנו אותה כי יכל נוכל לה ואין חוזק כחסידות בתחילתה, ואם לא תדרוך נפשו עוז כמעט מן הנמנע שיצליח בעבודתו, כי היצה"ר מרפה ידי העובדים עבודת - הקודש".⁵⁷

הן זהו הטעם שאחי יוסף אשר שומעים על חלומותיו של יוסף על השמש והירח והכוכבים שמשתחיים לו ועל האלומות אשר משתחוות לאלמתו של יוסף, ורואים הם כי אביהם שומר את הדבר או -אז מחפשים הם האחים את עצמם את תפקידם שלהם את מהותם העצמית. וילכו לרעות - את עצמן - בשכם.

⁵³ אגרות ראי"ה ח"א אגרת ל"ט, וראה עוד בשפת אמת פורת תרמ"ז ד"ה במשנה; וראה עוד בליקוטי מאמרים לרבי צדוק הכהן מלובלין עמ' 117.

⁵⁴ בראשית מ"ח כ"ב.
⁵⁵ אבן עזרא שם וכן ברש"י שם ד"ה שכם אחד: "היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים וישכם' לשון חלק".

⁵⁶ ראה שם משמואל פ"י קדושים תרע"א במד"ר, שכך פירש את דברי המדרש "מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה...אף אתם לא תתעסקו אלא במטע תחילה". וביאר שם שבעבודת ה' יש להקדים קודם בהגדרת 'אם אין אני לי מי לי' - בגבהות האדם שהיא בחינת נטיעה ורק אח"כ להגיע ליכשאני לעצמי מה אני - שהיא בחינת זריעה, בחינת ביטול היש, עיי"ש דבריו הנחמדים.
⁵⁷ שם משמואל וישלח תרע"ב ד"ה ויבא יעקב.

"...והנה אחיו של יוסף שקנאו בו והיו מתיראים שלא ידחו מפניו ח"ו, ונפלו פניהם ויראו לנפשם שלא יפלו בנופלים כמתיאשים ח"ו שזה גרוע מהכל, ע"כ הלכו לשכם, היינו להחליף כח ולהגביה לבב בדרכי ה' לומר כל העולם לא נברא אלא בשבילי, וזה הפירוש לרעות את עצמן היינו להחליף כח".⁵⁸

והנה כשנכנסים ישראל לארץ נתקלים הם בקשיים גדולים במלחמות אכזריות ועקובות מדם, ע"כ טרם בואם בקשרי המלחמה חובה לבאר להם באר היטב את מהותם, את עצמיותן - את גאולת נפשם ע"מ שיבינו את צדקת הלחימה, שכן רק מי שבטוח בדרכו - רק מי שאיתן בנפשו יכל להלחם - ע"כ המקום הראשון שהלכו בטרם החלו לכבוש את הארץ הוא מקום שכם - מקום גאולת הנפש.

"והנה בתחילת כבוש הארץ שהיו צריכים להתחזקות גדולה, כי מלחמת העמים היתה קשה עליהם מתחילה ועד סוף כמ"ש הרמב"ן, ע"כ היה הציוי שראשית בואם בארץ תהיה במקום שכם למען יקנו בנפשם מדת ההתחזקות וידרכו נפשם עוז".⁵⁹

אך במקום שאתה מוצא את מעלתו שם אתה מוצא את חסרונו, שכן דוקא בשכם עיר שכל אחד מוצא את עצמיותו ויחודו, עיר שכל אחד מבין היטב את מהות נפשו, שם שכי"א מרהיב עוז בנפשו, כאן מקום הסכנה, שע"י כך לא יבין את מהותו של השני והצורך בזולת, הם הם דברי חז"ל "שכם מקום מזומן לפורענות" שכן כל המאורעות שקרו בשכם - מחלוקת שבין אדם לרעהו המה.

"ובזה יש לפרש מה שאמרו חז"ל על שכם שהוא מקום מזומן לפורעניות בו ענו את דינה... וח"ו לומר שחכז"ל דיברו גנות עיר אחת בארץ ישראל... אך הוא הדבר שאמרו שמטבע המקום לגרום ביושביו התנשאות. . אך כל דבר טוב ומועיל צריך לשמירה ביותר כנ"ל... והענין הוא לימוד גדול ותוכחת מגולה לבאים לעבודת הקודש איך לפלס כל מדה בפלס השכל שיהיה נוכח ה' דרכו, כי בכל מדה טובה יש דבר מה להיפוך".⁶⁰

ויעקב אבינו בבואו לשכם וראה את מעלתה, שבה כל אחד מוצא את עצמו ואת יחודו, אבל יעקב הבין גם את זרע הפורענות הטמון בה - "סלע המחלוקת" ולכך כתוב בבואו לשכם "ויחן את פני העיר"⁶¹ ביטוי המופיע עת באו לפני הר סיני "ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר"⁶². ובהשוואת הדברים כתב בעל הי"ש משמואל:

"והנה בסיני כתיב ויחן שם ישראל נגד ההר ובמכילתא כאיש אחד בלב אחד, ופירש הרה"ק מהר"י זצלה"ה מזורקא שלשון ויחן הוא נשיאת חן,

⁵⁸ שם משמואל וישב תרע"ג ד"ה ברש"י.

⁵⁹ שם משמואל וישלח תרע"ב ד"ה והנה.

⁶⁰ שם משמואל וישלח תרע"ב ד"ה ובה. ומסתברא דזהו טעמא דגמרא במסכת מכות דף י' שבשכם שכיחי רוצחים - שכן שם מקום ההתנשאות העצמית יש סכנה שישכח ולא ירצה להבין את זולתו ויקום עליו להורגו.

⁶¹ בראשית ל"ג, י"ח.

⁶² שמות י"ט, ב.

היינו אף שכל אדם דרכו לפי שורש נשמתו ישר בעיניו מ"מ מצא גם דרך חבירו חן לפניו, וע"כ היו כאיש אחד בלב אחד, ודפח"ח, וכמו כן אף אנו נאמר ויחן את פני העיר...⁶³

בזה באה תקונה של שכם, שכל אחד מבין היטב את שורשו ואת מהותו - אך מבין שגם דרך חבירו נצרכת היא, "ויחן" גם דרך חבירו נושאת חן היא בעיניו.

ונוסיף ונאמר שכדי לתקן את חסרונה של שכם את זרע המחלוקת עשה יעקב מעשה בפעל בשכם "ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל"⁶⁴, וכבר עמדו חז"ל שבכל המקרא כתוב או "ויבן מזבח" או "ויצב מצבה" וכאן ויצב מזבח -

"לא אמר ויבן שם מזבח, אלא ויצב שם..."⁶⁵.

ובהגדרת ההבדל שבין מצבה למזבח ביארו חז"ל

"אמר רבי יוחנן מצבה כל שהוא יחידית, מזבח כל שאבניו מרובות"⁶⁶

ובהבחנה הרעיונית שבין מצבה למזבח ביאר הראי"ה קוק את האסור "ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה' א-להיך"⁶⁷ וברש"י שם "אע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה"⁶⁸, שכן מצבה העשויה מאבן אחת מורה על שיטה אחת בעבודת ה', דרך זו היתה אהובה בימי האבות שכל אחד מהאבות עבד בשיטתו את השי"ת, אבל עכשיו רצונו יתברך בהרבה שיטות ובהרבה דרכים בחי' מזבח המורה על אבנים רבות בעבודת ה'.

"כי הנה אמרו חז"ל אין קורין אבות אלא לשלשה, והיינו כי הם סללו לנו שלשה דרכים מפולשים לעבודת השי"ת, אברהם כפי מדתו באהבה, יצחק ביראה, יעקב אבינו ע"ה בכח התורה, אבל כשכבר נשרשה הקדושה ב"ב שבטים, נעשה מדרגות אלה הג' דרכים כמה וכמה נתיבות חלוקות, ומ"מ כולן עולות בקנה אחד, וכן הוא רצון השי"ת שכל אחד ואחד יעסוק בתורה ומצוות לפי מדתו רק שיתאחד עם הכלל וילך ע"פ דרך התורה, וא"כ כל זמן שהיה דרך אחד לרבים היתה עבודה רצויה על מצבה של אבן אחת לרמז על כח אחד ודרך אחד, אבל אח"כ רצה הקב"ה שע"י ריבוי הדרכים ושינוי הדעות... ע"כ רצונו דוקא במזבח של הרבה אבנים שכולן מתחברות יחד..."⁶⁹

⁶³ שם משמואל וישלח תרע"ו ד"ה והנה בסיני.

⁶⁴ בראשית ל"ג, כ.

⁶⁵ לקח טוב, מובא בתו"ש בראשית ל"ג אות ס"ט.

⁶⁶ ירושלמי עבודה זרה פרק ד' הלכה ד'.

⁶⁷ דברים ט"ז, כ"ב.

⁶⁸ רש"י שם; ועיין ברמב"ן שם שהקשה על דברי רש"י, שאם משום שעשו את המצבה חק לעבודה זרה, הרי גם את המזבח עשו לע"ז כמו שכי ונתצתם את מזבחותם ועוד. ולפי דברי הראי"ה קוק מבוארים הדברים.

⁶⁹ מדבר שור לראי"ה קוק, דרשות לרי"ה דרוש ט.

אכן יעקב אבינו בבואו לשכם, בנה מזבח מאבנים רבות, שכל אחד ימצא שם את נפשו ואת דרכו שלו בעבודת ה', אך שכל אחד יבין את חשיבות השני לכך "ויצב שם מזבח" שכולם נצרכים זה לזה ומכולם יחדיו יתגדל ויתקדש שמייה רבא.

הן כך הוא חזון העתידי של תקון העולם:

"כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד."⁷⁰

הגאולה העתידה - גאולת הנפש

תאור הגאולה העתידה והמניעות לה מתוארות במגילת שיר השירים:
**"השבעתי אתכן בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו
 ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ"**.⁷¹

"עד שתחפץ - זוהי גאולתן של ישראל אז יראה לעיני כל את אהבת הדוד לרעייה והרעייה לדוד, אבל

עד שעת ההתגלות הקב"ה השביע את עם ישראל, ובבאור השבועות אמרו בגמרא:

**"אמר ר' יוסי בר' חנינא שלש שבועות הללו למה, אחת שלא יעלו
 ישראל בחומה ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות
 העולם, ואחת שהשביע הקדוש ברוך הוא את אמות העולם שלא
 ישתעבדו בהם בישראל יותר מדאי"**⁷²

ובפירוש רש"י שם שלא יעלו בחומה "יחד ביד חזקה" וכל זה "עד שתחפץ" אבל היאך נדע אימתי הוא

הזמן של "עד שתחפץ" - אדמו"ז בעל "מי השילוח" פירש כי מהות השבועה היא תכונה בנפש, מבנה נפשי של עבדות וכניעה, אבל בעת שהקב"ה יחפץ לגאלנו יתן בנפשנו - מבנה נפשי של תקיפות נפש שמכירה את כוחה, ויודעת את סוד גבורתה, נפש שלא חתה מקול עלה נדף.

**"ויסעו מהר שפר ויחנו בחרדה - היינו כל דבר שאדם מסופק היאך רצון
 ה' נוטה, אז העצה היעוצה לו שיגדיר את עצמו מהמעשה, וזה ויחנו
 בחרדה, כי על ידי החרדה שיהיה לאדם טוב לו לחנות ולהיות שב ואל
 תעשה כמו עתה שנשבעו שלא ידחקו את הקץ.
 ויסעו מחרדה ויחנו במקלות - היינו בעת שהשי"ת יחפץ לקבץ אותנו,
 אז יתן תקיפות בלבם שלא יחרדו הלואי שתהיה בקרוב בימינו"**⁷³

⁷⁰ צפניה ג, ט.

⁷¹ שיר השירים ב, ז.

⁷² כתובות דף קי"א ע"א, ואין מאמר זה דן האם פג תוקף השבועות, וראה במכתבו של בעל האור שמח לקרן היסוד, לאחר הצהרת בלפור, וראה במאמרו של הגאון רבי מנחם מ' כשר בקובץ "שנה בשנה" תש"ז ובו הביא דעות גדולי ישראל שבימינו סר האיסור של שלושת השבועות, ובחבורת של הרב אבינר "בירורים בעניין שלא יעלו בחומה" ובספר "ארץ חמדה" שער י"ח סימן ו' ואכמ"ל.

⁷³ מי השילוח, פרשת מסעי ד"ה ויסעו; וראה בדברי תלמידו ר' צדוק הכהן מלובלין "צדקת הצדיק" אות מ"ו שכתב "ולא לחינם כתבה התורה ענין המעפילים בפרשת שלח וכו' ועל זה העפילו לעלות ובעיקבתא דמשיחא חוצפא יסגא שאז הוא עת לזה, ולכך אמר להם משה והיא לא תצלח, נראה שעצה